

Ulu Han Bitiği

Türklerin ve Tatarların Türeyişleri

Hüseyin POLAT

Doç. Dr. Hüseyin POLAT

ULU HAN BİTİĞİ
TÜRKLERİN VE TATARLARIN TÜREYİŞLERİ
(Araştırma, Çeviri, Metin)

ISBN 978-625-7676-22-9
DOI 10.14527/9786257676229

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarına aittir.

© 2021, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. A.Ş.'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevi**dir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilmektedir.

I. Baskı: Mart 2021, Ankara

Yayın-Proje: Şehriban Türüldür
Dizgi-Grafik Tasarım: Müge Çetin
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48 İskitler - Ankara
Tel: (0312) 341 36 67

Yayıncı Sertifika No: 36306
Matbaa Sertifika No: 47865

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51
Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

Doç. Dr. Hüseyin POLAT

Lisans eğitimini Arap Dili ve Edebiyatı alanında tamamlayan Doç. Dr. Hüseyin Polat, yurt içinde ve yurt dışındaki üniversitelerde uzun yıllar yabancılara Türkçe öğretmek Türk kültürünün ve Türk dilinin tanıtılmasına katkılarda bulunmuştur. Arap Dili Eğitimi, Arap Edebiyatı ve Türkçenin yabancılara öğretimi konularında akademik düzeyde bilimsel çalışmalar yapmıştır. Türkçe, Rusça ve Arapçanın öğretimi alanlarının yanı sıra tarih konularında da birçok telif eser yazmıştır. Ayrıca edebiyat ve tarih alanlarında birçok Rusça ve Arapça eseri tercüme ederek Türkçeye kazandırmıştır.

Telif ve tercüme eserlerinden bazıları şunlardır:

Anadili Türkçe Olanlara Arapça Öğretimi

Anadili Türkçe Olanlara Rusça Öğretimi

Anadili Rusça Olanlara Türkçe Öğretimi

Yabancılar İçin Rusça Açıklamalı Türkçe Okuma Metinleri Temel Düzey (A1-A2)

Yabancılar İçin Lehçe (Polonya Dili) Açıklamalı Türkçe Okuma Metinleri Temel Düzey (A1-A2)

Yabancılar İçin Arapça Açıklamalı Türkçe Okuma Metinleri B1-B2

Mangışlak'taki Türkmenler ve Kırgızlar

Günahkâr

Kuruluşundan XII. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar Bağdat ve Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî

ÖN SÖZ

Bir milletin tarihini bilmesi, ona sahip çıkması ve araştırması modern dünyadaki konumunu güçlendirmesi açısından son derece önemlidir. Küreselleşen dünyamız bile milletlerin ve bireylerin kendi soylarını göz ardı etmesine engel olmamıştır. Çünkü toplumları oluşturan halkı, millet yapan en önemli unsurlardan birisi de ortak geçmişe ve birlikteliğe sahip olmasıdır. Nitekim günümüz iletişim çağındaki sosyal medya da dâhil olmak üzere hayatın her alanında kişilerin memleketleri ve geçmişleriyle ilgili bilgiler neredeyse mutlak surette yer almaktadır. Çünkü geçmişi bilmek, kişiye aynı zamanda güven sağlamaktadır.

Diğer yandan yeryüzündeki birçok savaşın bahanelerinden birisi de milli kimliğe sahip çıkmak olmuştur. Ancak bu sahiplik, çoğu zaman gerçek bir sahiplenmekten çok olumsuz ortamlar oluşturmak için aranan nedenlerden birisi olmuştur. Oysa insanların nesillerini bilmeleri toplumsal otokontrolü sağlamanın yanı sıra ülkelerin birlik içinde gelişmesine, diğer milletlere saygı duyup bireylerden ve ülkelerden başlayarak tüm dünya barışına katkıda bulunmasına imkân tanımaktadır.

Tarih, kendisinden ders çıkarıldığı sürece değerlidir. Aksi halde kaynak eserlerde kalan sıkıcı ya da eğlenceli bazı hikâyelerden öteye gidemeyecektir. Ancak milletlerin ve bireylerin kendi tarihleriyle aşırı derecede övünmeleri bazen medeni bakımdan gelişmelerinin önünde engel oluşturabilmektedir. Bu nedenle tarihimize ve soyumuza sahip çıkıp bilmemiz ne kadar gerekliyse tarihimizi gereksiz yere abartıp içinde bulunduğumuz çağın gelişmelerine kayıtsız kalmamız da o kadar yersizdir.

Bu bağlamda milletimiz olan Türk milletinin ve soyunun ortaya çıkışı konusu yüzlerce yıldır merak edilen bir konu olmuştur. Günümüzde, yeryüzünde ayak basmadık yer bırakmayan Türkler, tarih boyunca birçok kıtada hüküm sürmüş, devletler kurmuş, medeniyetler inşa etmiş ve nihayet insanlığın gelişmesine öncülük etmişlerdir. Oysa ilk atalarımızın ortaya çıkışları hakkında tarih boyunca birçok rivâyetler, efsaneler ve bilimsel araştırmalar yapılmış olmasına rağmen bu konuda henüz kesin bir yargıya varılamamıştır.

Elinizdeki bu kitap, Türklerin kitap hâline getirilmiş en eski yazılı kaynağı Divân-u Lugâti't-Türk'ten yüzlerce yıl öncesine ait olan bir kaynak olup Türklerin ilk ortaya çıkışlarını doğrudan anlatan bir efsaneye dayanmaktadır. Efsanenin bulunduğu kitap, yüzlerce yıl İslâm dünyasını yönetmiş olan Abbâsî devletinin kurulmasında en önemli rolü oynayan Ebû Muslim Horâsânî'nin kütüphanesi sayesinde kaybolmaktan kurtulmuştur.

Türk asıllı Aybek Devâdârî'nin kısaca Kendzu'd-Durer ve Dureru't-Ticân olarak bilinen iki ayrı eserinde geçen söz konusu efsane, günümüze kadar hiçbir tarihi kaynakta bağımsız bir eser şeklinde tespit edilememiştir. Aybek Devâdârî de efsaneyi ayrı bir kitap hâline getirmemiş, eserlerinde tarihi olayları anlatırken söz Tatarlardan ve Türklerden açılınca yeri gelmişken aktarmıştır.

Türklerin yatarılışıyla ilgili söz konusu efsanenin aslında Türkçe yazıldığını ve daha sonra Farsçaya tercüme edildiğini, bir süre sonra da Farsçadan Arapçaya tercüme edildiğini yine Aybek Devâdârî'nin kendi ifadelerinden öğrenmekteyiz.

Eserin bilim dünyasına ilk tanıtılması ise Bahaeddin Ögel'in efsaneyi özet halinde manzum bir şekilde aktarmasıyla olmuştur. Ancak yirminci yüzyılın başlarına kadar efsaneyle ilgili bu kadar bilgiyle yetinilmiştir. Son dönemlerde ise bazı bilim adamlarının dikkatini yeniden çekmiş ve değerlendirmeye alınmıştır. Hatta efsanenin ilk tespitine dair bir roman bile kaleme alınmıştır. Ancak bütün bu bilgiler genellikle Bahaeddin Ögel'in manzum olarak aktarmış olduğu bilgilere dayandırılmıştır.

Kitabımızda, Aybek Devâdârî'nin her iki eserinin matbu ve el yazmalarını okuduktan sonra Türkçeye çevirisini yaparak söz konusu efsanenin geçtiği ilgili yerlerin ilk kaynak eserlerin ilgili bölümlerinin günümüz Türk dünyasına kazandırılmasını hedefledik. Ayrıca kaynak eserlerdeki ilgili yerlerin el yazmasına ve orijinal matbu metinlerine de yer verdik. Böylece klasik Arapça metinlerle ilgilenen bireylere örnek tercüme metni sunmak istedik. Kitabımızda, efsanenin günümüze kadar gelmesinde ilk kaynak olan dört kişi hakkında bazı bilgilerin verilmesini ileride bu konuyla ilgilenecek olan araştırmacılara yol göstermesi açısından önemli görmekteyiz. Bu kişilerin en başında efsaneyi devasa eserlerine alan Aybek Devâdârî bulunmaktadır. İkincisi, efsanenin bilerek ya da bilmeyerek Aybek Devâdârî'ye ulaşmasına vesile olan Ebû Muslim Horâsânî'dir. Üçüncüsü, efsaneyi Türkçeden Farsçaya tercüme ederek eserin kaybolmamasına yardım eden Bah-teyşû'dur. Dördüncü ve en önemli kişi de efsaneyi kaleme almış olan Bozorgmeh-r İbnu'l-Bahtekân'dır.

Kitabımızın Türklerin ortaya çıkışlarıyla ilgili bilgilere katkı sağlaması en büyük temennimizdir.

2021 Ankara

Doç. Dr. Hüseyin Polat

ORCID No: 0000-0003-3800-5002

İÇİNDEKİLER

BOZORGMHR İBNU'L-BAHTEKÂN.....	1
BAHTEYŞÛ	3
EBÛ MUSLİM HORÂSÂNÎ.....	7
AYBEK DEVÂDÂRÎ	11
KENZU'D-DURER'DEKİ İLGİLİ YERLERİNTERCÜMESİ.....	13
KENZU'D-DURER'DEKİ İLGİLİ YERLERİN ARAPÇA METNİ.....	35
BAHAEDDİN ÖGEL'İN MANZUM HÂLE GETİRMİŞ OLDUĞU EFSANE	47
DURERU'T-TÎCÂN'DAKİ İLGİLİ YERLERİN TERCÜMESİ.....	49
DURERU'T-TÎCÂN'DAKİ İLGİLİ YERLERİN ARAPÇA METNİ.....	65
DURERU'T-TÎCAN'DAKİ İLGİLİ YERLERİN EL YAZMASI	75
KAYNAKÇA	81
DİZİN	83

BOZORGMEHR İBNU'L-BAHTEKÂN

Bozorgmehr adı Pehlevîce kaynaklarda Vozorgmehr / Vazurg Mitr olarak yer alırken Arapça kaynaklarda genellikle Bozorcmihr şeklindedir. Bozorgmehr İbnu'l-Bahtekân hicri beşinci asırda dünyaya gelmiştir. Aslen Merv şehridir¹. Fars bilgilerinden olup Sâsânî İmparatorluğu'nun devlet adamlarındandır. On yıl sürdürdüğü devlet görevinden ayrıldığında Şâhinşâh II. Husrev tarafından zındıklarla suçlanarak hapsedilmiştir. Hapisteyken II. Husrev kendisinin dilini koparmak istemiştir. Bozorgmehr kendisine ağır bir mektup yazınca boynu vurulmuştur. Ancak II. Husrev daha sonra pişman olmuştur².

Yaşadığı dönemde Sâsânîler, özellikle fen ve edebiyat alanlarında zirve konumundaydı. Bozorgmehr İbnu'l-Bahtekân da edebiyatla çok fazla ilgilenmiştir.

Bozorgmehr İbnu'l-Bahtekân, Sâsânî hanedanlığı döneminde adaletin simgesi haline dönüşmüştür. Çünkü Şâhinşâh Enûşîrvân'ın vezirliğini yaptığı sırada zekâsı, akli ve adaletiyle ün yapmıştır. Nitekim zekâsının en büyük göstergelerinden birisi de günümüzde dâhi önemini yitirmemiş olan satranç oyununu icat etmiş olmasıdır³. Bozorgmehr, Sasani Devleti'nin siyasi ideolojisinin gelişmesine de büyük katkılarda bulunmuştur⁴.

Edebiyat alanında da önemli eserler vermiş olan Bozorgmehr'in eserlerinden birisi de Pend Nâme'yi Bozorgmehr'dir. Bu eser yaklaşık 1760 kelimedenden oluşmaktadır. Bozorgmehr bu eserinde Şâhinşâh Enûşîrvân'a öğütler vermektedir. Öğütler soru ve cevap şeklindedir⁵. Bozorgmehr yaşadığı dönemde ünlü Kelile ve Dimne hikâyelerini Hindistan'dan getirterek Pehlevîceye tercüme ettirmiştir.

Bozorgmehr'in milâdî 580 ya da 590 yılında öldüğü tahmin edilmektedir.

1 Acar, Hayrullah (2008). *İbrahim b. Muhammed Âdâbu'l-Hilâfe ve Esbâbu'l-Hisâfe*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.236.

2 Mesûdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Huseyn b. Ali (2005). *Murûcu'z-Zeheb ve Meâdini'l-Cevher*, (Haz. Kemâl Hasan Meri) C.1. Mektebetu'l-Asriyye:Beyrut, s.209-210.

3 Yıldırım, Nimet (2005). "Fars Öğüt Edebiyatı", *Nüşa*, Sayı 16, s.63; Zekeriyâ b. Muhammed b. Mahmûd (2012). *Âsâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbâd*, (Tahk. Hamâhullâh Vuldu's-Sâlim), Dâru'l-İlmiyye:Beyrut, s.209.

4 Yegin, Abdullah (2013). *İran Siyasetini Anlama Kılavuzu*, SETA:Ankara, s.18.

5 Tefazzulî, Ahmet (1993). *Târîh-u Edebiyât-i İrân Piş Ez İslâm*, Tahran, s. 180-186.

BAHTEYŞÛ

Türklerin ve Tatarların ilk ortaya çıkışlarıyla ilgili efsaneyi Farsçadan Arapçaya tercüme etmiştir. Uzun adı Cibrîl b. Ubeydullâh b. Bahteyşû b. Corcis¹ olup yaşadığı dönemde, Abbâsî devletinin ileri gelen tıp doktorlarından birisiydi. Bahteyşû'nun 923 (h.311) yılında doğmuş olabileceği tahmin edilmektedir.

Bahteyşû kelimesi Süryanice olup sözlükte Mesîh'in (İsa) Kulu anlamındadır. Ailesi de doktor sülalesi olarak bilinmektedir. Bu meşhur Süryani, Nastûrî sülale üstün başarı gösteren doktorlarıyla ünlü Cendisâbûr² şehrinde yaşamıştır. Bu şehir ise Ahvâz³ vilayetine bağlıdır.

Bahteyşû Cibrîl b. Bahteyşû Corcis, hayatını doktorluğa adanmış ünlü bir doktor olması nedeniyle Bağdat'tan Şiraz'a gitmiş ve Aduddevle Buvehyî'nin özel doktorluğunu yapmıştır. Bir süre sonra Aduddevle Buvehyî tarafından, mide hastalığı yakalanmış olan Sâhib İbn-u İbbâd'ı tedavi etmesi için gönderilmiştir. İbn-u İbbâd'ı tedavi edince büyük nimetlere gark olmuştur. Bir ara Kudüs'ten yola çıkarak Dımaşk'a doğru yol alırken Mısır sultanı tarafından davet edilmiş, ancak bu daveti kabul etmeyerek Bağdat'a geri dönmüştür. Beş ciltten oluşan Kâfi adlı bir tıp külliyesinin yanı sıra felsefe üzerine yazılmış olan birkaç eseri de bulunmaktadır. Bahteyşû da Cendisâbûr şehrinde dünyaya gelmiştir. Büyük dedesi Corcis de bu şehirde meşhur bir doktordu. Abbâsî Devletinin ikinci halifesi olan Ebû Cafer Mansûr mide hastalığına yakalanınca tedavi etmesi için dedesini yanına çağır-

1 Arapçada بَخْتَيْشُوعُ بن جبرائيل بن بختيشوع بن جورجيس şeklinde yazılmaktadır. İbn-u Ebi Usibaa, Corciyûs b. Cebrâil olarak adlandırmaktadır. İbn-u Ebi Usibaa Muvafakaddîn (Tarihsiz). *Uyûnu'l-Enbâi fi Tabakâti'l-Etîbbâi*, (Tahkik: Dr. Nizâr Rîdâ), Dâr-u Mektebeti'l-Hayât: Beyrut, s.183.

2 Cendisâbûr جنديسابور Hûzistân'da yer alan bir şehirdir. Sâbûr b. Erdeşîr tarafından kurulmuştur. Sebye'r-Rûm'un ve kabilesinin askerlerinin burada yaşamasından dolayı bu şekilde adlandırılmıştır. Çünkü buradaki "cend" kelimesi asker, ordu anlamındadır. Dolayısıyla kelime, Sâbûr Ordusu anlamına gelmektedir. Ancak bazı rivâyetlere göre bu adlandırma aslında Arapçaya Farsçadaki Endyû Şâfûr kelimesinden geçmiştir. Nitekim kelimenin Farsça anlamı Antakya'dan Daha Hayırlı demektir. Şehrin adıyla ilgili üçüncü bir rivâyet de şu şekildedir: Bir gün Melik Sâbûr'un yakın adamları, kendisini kaybederler. Bunun üzerine yola çıkıp onu aramaya başlarlar. Sonunda Sâbûr'a gelirler ve kendisini burada da bulamayınca buraya "Sâbûr'da yok" anlamına gelen Nisâbûr adını verirler. Sonunda meliklerini bulurlar. Meliklerini buldukları bu yere de Cendeysâbûr adını verirler. Cendisâbûr şehri verimli topraklara sahip olup burada hurma ağaçları yetişmektedir. Suyu ve ekili alanları çoktur. Yakut el-Hamavî, Şihâbeddin Ebû Abdullâh (1977). *Mu'cemu'l-Buldân*, Dâr-u Sâdir: Beyrut C.2 s.170.

3 Ahvâz الأهواز kelimesi "havz" kelimesinin çoğuludur. Kelimenin aslı Arapça olup حَوْز kelimesinden türemiştir. Farsçada ح sesi bulunmadığı için zamanla baştaki ح sesi, ه sesine dönüşmüştür. Farsların hükmettiği dönemde buraya Hûzistân denmekteydi. Ahvâz bir bölgenin adıydı. Yakut el-Hamavî, a.g.e. C.1 s.284.

mıştır. Dede Corcîs, halifeyi bu hastalıktan kurtarınca halife tarafından büyük bir iltifata nail olmuştur⁴.

Halife Ebû Cafer Mansûr, dede Corcîs'ten kendisinden sonra makamına oğlunu geçirmesini istemiştir. Çünkü Corcîs, Halife Ebû Cafer Mansûr'un yanına gitmeden önce Cendisâbûr Bimâristân⁵ında baştabiplik görevini yapmaktaydı. Halife Ebû Cafer Mansûr da hem söz konusu bu hastanenin hem de ülkenin Corcîs gibi bir doktora gereksinim duyduğunu düşünmekteydi. Ancak dede Corcîs, yerine oğlunu geçirmeyip Îsâ b. Sehlen adındaki bir öğrencisini atamıştır. Îsâ b. Sehlen makamına geçince görevini kötüye kullanmaya başlayıp insanları hor görerek paralarını almaya başlamıştır. Halka, halifenin yaşamasının ya da hayatta kalmasının kendisine bağlı olduğunu ve halifeyi isterse yaşatabileceğini, isterse hasta edebileceğini ifade eder olmuştur. Halife Ebû Cafer Mansûr, Îsâ b. Sehlen'in bu yaptıklarında haberdar olunca Corcîs'ten onu görevden alarak yerine kendi oğlunu getirmesini emretmiştir. Corcîs, tıpla ilgili çalışmalarının yanı sıra Halife Ebû Cafer Mansûr için çok sayıda Yunanca Tıp kitabını Arapçaya tercüme etmiştir.

Corcîs, Halife Ebû Cafer Mansûr vefat edinceye kadar da onun sarayında kendisine hizmet etmeye devam etmiştir. Halife Ebû Cafer Mansûr vefat ettikten sora kendi memleketine dönerek doktorluk mesleğini orada devam ettirmiştir. Ancak 786 (h.170) yılında Halife Musa Hâdî hastalanınca kendisini tedavi etmesi için Bağdat'a çağırılmışlar. Dede Bahteyşû henüz Bağdat'a ulaşmadan Halife Musa Hâdî hakkın rahmetine kavuşmuştur.

Musa Hâdî'nin vefatından sonra saltanata Hârûn Reşîd geçmiştir. Hârûn Reşîd de 787 (h.171) yılında dede Bahteyşû'yu sarayına davet etmiştir. Dede Bahteyşû artık Halife Hârûn Reşîd'in ve akrabalarının özel doktoru olarak görev yapmaya başlamıştır. Zamanla sarayda fazlaca ilgi görmüş ve baş tabiplik makamına ulaşmıştır. Dede Bahteyşû 800 (h.184) yılında vefat etmiştir.

Baba Bahteyşû'nun uzun adı ise Cibrîl b. Bahteyşû şeklinde olup başta Cafer b. Yahyâ Bermekî olmak üzere diğer Bermekîlere yaklaşık 13 yıl hizmet etmiştir. Daha sonra da 23 yıl boyunca Halife Harûn Reşîd'e hizmet etmiştir. Bu hizmet-

4 İbn-u Ebî Usîbaa a.g.e. s.183-184.

5 Bimâristân kelimesi Farsçadaki bimâr, yani hasta ve istân yani yer anlamına gelmektedir. Kelime, zamanla sadece Mâristân şeklinde kullanılır olmuştur. Bu müessese Abbâsi döneminde tam anlamıyla kurumsallaştırılmış olup yine bu dönemde ün yapmıştır. Günümüzdeki hastanelerin karşılığı olan bu kurumlarda dil, din ve ırk yapılmadan tüm insanların hastalıklarına çare aranmıştır. Çeşitli hastalık gruplarına göre farklı adlar altında görev yapmakta olan bu kurumlardaki tedavi ücretsiz olduğu gibi hastaların yedikleri yiyecekler ve içtikleri de ücretsiz olarak sağlanmaktaydı. Çapan, Fatma (2019). "İslam Dünyası'nda Bimaristanlar ve Gelişme Süreçleri", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18(3), s.1206-1215.

ti sırasında Tabibu'l-Emin'lik makamına kadar yükselmiştir. Halife Harûn Reşid 808 (h.193) yılında vefat ettikten sonra yerine Halife Me'mûn geçmiştir. Halife Me'mûn ise Cibril b. Bahteyşû'yu önce hapse attırılmış, sonra da eski makamına iade etmiştir. Halife Me'mûn 828 (h.213) yılında Rûm Diyarı'na sefere çıkmaya hazırlanırken Cibril b. Bahteyşû ağır bir hastalığa yakalanmıştır. Halife Me'mûn kendisinin bu ağır hasta halini görünce sefere beraberinde gidemeyeceğini anlamış ve Cibril b. Bahteyşû'dan Rûm Diyarı seferine özel doktoru olarak oğlunu götürmesine izin vermesini rica etmiştir. Bunun üzerine Cibril b. Bahteyşû'nun kendisi gibi zeki, yetenekli ve dâhi olan oğlu, memleketinden getirilmiştir. Oğlu da Me'mûn tarafından büyük mazharlara nâil olmuştur. Ancak Cibril b. Bahteyşû 828 (h.213) yılında vefat etmiş ve Medâin'deki Mâr Serces Manastırı'nda defnedilmiştir. Öte yandan oğlu Bahteyşû, halifeyle birlikte Rûm Diyarı seferinden döndükten sonra babasının vasiyetini yerine getirerek babasının yedi yüz bin dinarlık mal varlığıyla manastır için bir ruhbanlar grubu oluşturmuş ve bu gurubun maddi ihtiyaçlarını karşılamıştır.

Torun Bahteyşû daha sonra Halife Me'mûn'a hizmet etmeye devam etmiştir. Bu sırada Hanin b. İshâk İbâdî adında başka bir Arap doktor da Halife Me'mûn'un dikkatini çekmiş ve sarayına getirterek kendisinden yararlanmak istemiştir. Kendisinden ayrıca Yunanca tıp kitaplarını Arapçaya tercüme etmesini istemiştir.

Halife Me'mûn vefat edince 833 (h.218) yılında yerine Halife Mu'tasım geçmiştir. Bahteyşû bu yeni halifenin hizmetinde kalmaya devam etmiştir. Halife Mu'tasım 842 (h.227) yılında vefat etmiş, yerine oğlu Halife Vâsık Billâh geçmiştir. Bahteyşû görevine bu yeni halifenin hizmetinde devam etmiştir. Ancak bu sırada Halife Vâsık Billâh'ın vezirleri olan Muhammed b. Abdulmelik Ziyâd ve Ahmed İbn Ebû Dâvûd'un kıskançlıkları sonucunda hapsedirilerek malına mülküne el konulmuş, 844 (h.230) yılında ise Cendisâbûr'a sürülmüştür. Bir süre sonra Halife Vâsık Billâh ağır bir hastalığa yakalanınca kendisini tedavi etmesi için Bahteyşû davet edilmiştir. Ancak Halife Vâsık Billâh, 847 (h.232) yılında Bahteyşû ulaşmadan vefat etmiştir.

Halife Vâsık Billâh vefat ettikten sonra yerine Cafer geçmiştir. Halife Cafer saltana geçince Mutevekkil Alallâh lakabını almıştır. Bahteyşû bu yeni halifeye en yakın nedimleri arasına girecek kadar yaklaşmıştır. Mutevekkil Alallâh'a her istediğini yaptırmaya başlamıştır. Nitekim Bahteyşû'nun babası Cibril zamanında saygıya mazhar olan Hanin b. İshâk, Bahteyşû'nun kıskançlığı yüzünden Bahteyşû'nun düzenlemiş olduğu bir komple sonucunda Halife Mutevekkil tarafından hapse atılmıştır. Bahteyşû, Mutevekkil Alallâh'ın sarayında çok fazla söz sahibi olmasından dolayı dönemin bazı şairleri tarafından hicvedilmiştir. Çünkü

bu dönemde Bahteyşû mal, mülk, refah ve servet içinde yüzmeye başlamıştır⁶. Cibril b. Ubeydullâh b. Bahteyşû, Miyafârikindeyken 10 Nisan 1006 (h.396) tarihinde yaklaşık seksen beş yayında hayata gözlerini yummuştur. Geride tıpla ilgili birçok eser bırakmıştır. Bu eserlerinin arasında en meşhur olanı ise Kâfi olarak adlandırılan beş ciltlik eseridir.

6 İbn-u Ebî Usayba, (Tarihsiz). *Uyûnu'l-Enbâi Tabakâti'l-Etîbbâi*, (Tedkik: Dr. Nizâr Rıdâ), Dâr-u Mektebâti'l-Hayât:Beyrut, s.187-209; <https://www.marefa.org/>
جبرائیل بن بختیشوع بن جورجس

EBÛ MUSLİM HORÂSÂNÎ

Abdullâh b. Muslim'in uzun adı Abdurrahmân b. Osmân b. Yesâr Horâsânî'dir. Soyu konusunda birincil el tarihi kaynak eserlerinde ihtilaflar bulunmaktadır. Bu ihtilaflar çeşitli rivâyetlerde açıkça dile getirilmektedir. Ebû Muslim Horâsânî'nin aslen bir köle olduğunu ileri süren görüşler bulunduğu gibi babası belli olmayan kurnaz bir cariyeden dünyaya gelmiş olduğunu ileri süren görüşler de vardır. Ancak bir köle olduğuna dair rivâyetler ağır basmaktadır.

Zehebî, onun 718-719 (h.100) yılında bir cariyeden dünyaya geldiğini belirtmektedir. Babası, Sencerd köyünde ikamet etmekte olan Rustâk Ferîzin ailesindedir. Babasının bir cariyesi vardı¹. Ebû Muslim bu cariyeden dünyaya gelmiştir. İbnu'l-Esîr, Ebû Muslim Horâsânî'nin soyuyla ilgili rivâyetleri aktarırken onun Bozorgmehr soyundan geldiğini ve Kûfede doğup büyüdüğünü belirtmektedir.

İbnu'l-Esîr, Ebû Muslim Horâsânî'nin soyunun Abbâsoğullarına dayandığını göstermek için uydurulduğu varsayılan bir rivâyeti de şu şekilde aktarmaktadır:

Abdullâh b. Abbâs'ın bir cariyesi vardı. Abdullâh b. Abbâs bu cariyeyle sadece bir defa ilişkiye girmesine rağmen cariye sarışın bir erkek çocuk doğurmuştur. Oysa Abdullâh b. Abbâs'ın bu cariyeden çocuk yapmak gibi bir niyeti yoktur. Abdullâh b. Abbâs cariyeyi terk edince cariye bunu fırsat bilerek başka bir köleyle ilişkiye girmiştir. Cariyenin efendisi olan Abdullâh b. Abbâs cariyeyi bu davranışından dolayı cezalandırarak çocuğu cariyeden alıp kendi yanında tutmuştur. Çocuk büyüyüp geliştikten sonra Velîd b. Abdulmelik ile Abdullâh b. Abbâs'ın arası açıldığı bir zamanda Velîd b. Abdulmelik, Selîl adındaki bu çocuğu kullanmak istemiş ve Abdullâh b. Abbâs'a babalık davası açtırmıştır. Velîd b. Abdulmelik bu davada amacına ulaşabilmek için yalancı şahitler getirerek Selîl'in babasının Abdullâh b. Abbâs olduğunu kanıtlamıştır².

Aybek Devâdârî, Kitâbu'l-Cemhere adlı kitaptan yaptığı alıntıyla Ebû Muslim Horâsânî'nin cariye olan Veşîke adındaki annesinin aslında babası kabul edilen kişiyle birlikte olmadan önce başka birisinden hamile olduğunu belirtmekte ve babasının kesin olarak kim olduğuna dair bilgi bulunmadığını ifade etmektedir. Buna göre Ebû Muslim Horâsânî doğmadan önce annesinin efendisi, Ebû Muslim'i ve annesini İsâ b. Ma'kıl'a bırakmıştır. Ebû Muslim Horâsânî bu nedenle İsâ b. Ma'kıl'ın evinde doğmuş ve burada yetişmiştir. Devâdârî söz konusu eserinin

- 1 Zehebî, Ahmed b. Osman (1981). *Siyeru E'lâmu'n-Nubelâi*, (Tahkik: Huseyin el-Esed, Tahkik Editörü: Şuab el-Arnâvut) Muessetu'r-Risâle Beyrut, C.6, s.48-71.
- 2 İbnu'l-Esîr, İzzeddîn el-Cezerî (1987). *el-Kâmil Fi't-Târih*, (Tahkik: Dr. Muhammed Yûsuf ed-Dakkâk), Dâru'l-Kuttâb:Beyrut, C.4, s.461-463.